

УДК 930:[355.232:340.15(470)«18»

Костянтин Ячменіхін

ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВИХ КАНТОНІСТІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ ХІХ СТ. В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

DOI: 10.58407/litopis.240617

© К. Ячменіхін, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4587-4222>

Метою статті є аналіз історичної літератури, яка висвітлює існування інституту військових кантоністів російської армії ХІХ ст., зокрема в Україні (Слобідсько-Українська та Херсонська губернії). Опрацьовані історіографічні джерела – праці дослідників ХІХ – поч. ХХ ст. При дослідженні проблеми виділені окремі періоди та основні напрями. Вказувалося, що в історіографії ще не створено наукового підходу до аналізу цієї проблеми. Практично всі автори, як правило, зверталися до окремих її сюжетів. **Методологічну основу** дослідження становлять принципи наукової логіки, об'єктивності та критики джерел. Серед основних **методів** історіографічного аналізу проблеми головним є проблемно-хронологічний підхід, а також методи верифікації тих чи інших концептуальних положень. На жаль, на сьогодні відсутні роботи, позбавлені відвертого ідеологічного забарвлення. **Наукова новизна** роботи: вперше зроблена спроба проаналізувати історію вивчення інституту кантоністів російської армії та сформулювати основні напрями в розв'язанні цієї проблеми на засадах сучасної методології, що базується на принципах поєднання історико-культурних та антропоцентричних методів. На основі аналізу історіографії проблеми можна зробити такі **висновки**: проблема на сьогодні лише сформульована й потребує всебічного аналізу джерельної бази та створення наративу, що відповідає сучасним методологічним вимогам.

Ключові слова: історіографія, методологія, військові кантоністи, російська армія ХІХ ст.

Не зважаючи на те, що у вивченні історії Росії імперського періоду вже проведена значна робота багатьма поколіннями істориків різних країн, котрі розглядали її з погляду різноманітних методологій та ідеологічних позицій, низка проблем залишається мало вивченою. До таких сюжетів треба віднести військову та соціальну історію зазначеного періоду.

Узагалі, не можна говорити, що військова історія залишилася поза увагою дослідників, однак їх інтерес до різних періодів і проблем цих століть був доволі нерівномірним. У центрі уваги, особливо радянських істориків, опинилися події та процеси, пов'язані з війнами, революційними рухами в армії, з участю представників армії в суспільному русі тощо. Водночас поза увагою дослідників залишилися хід та особливості розвитку збройних сил Росії, реформування організаційної структури війська, зміни способів комплектування військ, підготовка армійського резерву, зв'язки військового будівництва з внутрішньою та зовнішньою політикою держави, а також низка інших важливих питань.

Таку картину можна спостерігати під час вивчення проблем, пов'язаних з історією Росії цього періоду. Основну увагу дослідники приділяли, як правило, функціонуванню головних станів суспільства. І це не випадково, адже саме вони чинили найбільший вплив на процес історичного розвитку країни. Зокрема добре висвітлено різні категорії селянства, що було найчисельнішим і впливало на внутрішні процеси в суспільстві. Не залишили поза увагою і сюжети, пов'язані з впливом таких значних верств суспільства, як дворянство, купецтво, духовенство та міщанство. Водночас численні групи населення, що входили до так званого «податного населення», залишилися фактично поза увагою.

На стику цих двох важливих для дослідження тем, перебуває інститут військових кантоністів російської армії. Цьому інституту самодержавства, чия історія нараховує майже півтора століття, судилося відіграти провідну роль у системі комплектування армії. Уведений ще в 1721 р., він нараховував біля двох тисяч чоловік. А до кінця царювання Миколи І став основним джерелом поповнення армії підготовленими унтер-офіцерами та спеці-

альним технічним персоналом і нараховував вже 378 тис. чоловік. Тож, будучи одним із інститутів самодержавства, військові кантоністи не могли не відображати всю складність соціально-економічної та політичної історії Росії, а також здійснювати вплив на формування особливої ментальності в певній частині її жителів.

Стала у вітчизняній та зарубіжній історіографії думка про них, як виключно реакційний інститут, переважно панує дотепер. Багато авторів дотримуються концепцій, що мають тенденційний характер, особливо в плані висвітлення побуту кантоністів¹. Дослідники чомусь не намагаються помічати складну еволюцію не лише правової бази, але й системи підготовки кантоністів. Треба зазначити, що до стану кантоністів були включені різні категорії «податного» населення країни. Чисельність кантоністів, їх права та обов'язки, система виховання й навчання не залишались статичними.

Історіографія з цієї проблеми, на жаль, досить невелика. Хоча й опублікована значна кількість робіт з історії російської армії та військових поселень, що відрізняються як за жанром, так і за обсягом, однак усі вони, як правило, висвітлюють лише окремі сюжети проблеми, про яку йдеться. Початок наукового аналізу історії військових кантоністів було покладено ще в сер. XIX ст. Про це писали історики різних напрямів та шкіл, тому концепції по суті різнилися. Потужну фактологічність, різноманітність конкретних матеріалів мають роботи військових істориків М. Мельницького² та М. Лілеєва³, присвячені історії військово-учбових закладів. Цінність цих робіт полягає в тому, що автори мали доступ до архівних матеріалів, тому їхня структура тексту заснована не на емоційно-психологічному сприйнятті дійсності, а на критичному ставленні до джерельного матеріалу. Ці роботи, з погляду багатства матеріалу, не втратили свого значення й для сучасних дослідників.

Саме М. Хмельницький уперше звернувся до історії військово-учбових закладів. У своїй фундаментальній роботі, присвяченій насамперед кадетським корпусам та академіям, автор розглядає інститут військових кантоністів у якості додатка до вищої військової освіти, наполягаючи на тому, що з кантоністів комплектувалися помічники вчителів у кадетських корпусах та їх обслуга. Кантоністів, які навчалися при кадетських корпусах та інших цивільних і військово-учбових закладах, також необхідно використовувати, на думку автора, як викладачів нижчих шкіл військового відомства.

М. Лілеєв уперше в російській історіографії звернувся до проблеми не всього інституту військових кантоністів, а до питання їх підготовки до проходження військової служби. Описуючи нижчі школи військового відомства, автор визнав, з одного боку, невиправданість системи закритого виховання, з іншого – необхідність інтернатів для дітей солдат та нижчого офіцерського складу. Подібні школи, на думку М. Лілеєва, несли просвітництво в солдатські лави, у такий спосіб сприяючи зростанню чисельності освіченого контингенту в армії.

Серед відомих військових істориків XIX ст., які присвятили деякі роботи вивченню окремих аспектів проблеми, що розглядається, треба назвати М. Богдановича⁴. У роботі, присвяченій поширенню освіти в армії, автор віддає перевагу Бель-Ланкастерському методу взаємної освіти, наголошуючи, що саме він міг успішно застосовуватися за допомогою освічених солдатів та кантоністів.

Серед робіт, що негативно оцінювали інститут військових кантоністів, треба назвати дослідження автора, який писав під псевдонімом Н.Д.Н.⁵ Згідно з ним, «існування спадкового стану солдатів в нашій армії, у розумінні суто військового, не приносило їй майже ніякої користі; існування ж подібного закладу в державі було для неї не лише марною справою, але й по-справжньому шкідливою, – шкідливою в плані моральному і в плані економічному»⁶. Поява інституту військових кантоністів, на думку автора, не мала жодних підстав, що випливає з історичного розвитку країни.

Полковником Генеральського штабу О. Петровим, одним із перших в російській історіографії розпочата розробка питання облаштування та керівництва військовими поселеннями⁷. Використовуючи архівні джерела, які висвітлювали період зародження та станов-

¹ Мальцев Н. Военные поселения в России XIX в. *Военно-исторический журнал*. 1992. № 12. С. 2–7; Богданов Л. Военные поселения в России. Москва, 1992. 88 с.

² Мельницкий Н. Сборник сведений о военно-учебных заведениях в России. Санкт-Петербург, 1857–1860. Т. 1–4.

³ Лилеев М. Исторический очерк военно-учебных заведений, подведомственных Главному их управлению. Санкт-Петербург, 1880–1892. Ч. 1–3.

⁴ Богданович М. О средствах к распространению просвещения в армии. *Военный сборник*. 1863. № 1. С. 139–144.

⁵ Н.Д.Н. Общий обзор преобразований по части устройства вооруженных сил. *Военный сборник*. 1861. № 1. С. 3–48.

⁶ Там само. С. 9.

⁷ Петров А. Устройство и управление военными поселениями в России. *Граф Аракчеев и военные поселения*. Санкт-Петербург, 1871. С. 117–130.

лення військових поселень піхоти в Новгородській губернії, автор намагається накреслити схему округу поселення полку та структуру його управління. Але, на жаль, він випустив із поля зору таке важливе питання, як соціальна структура військових поселень, із-поміж іншого, підготовку дітей військових поселенців у школах кантоністів, учбових батальйонах та ескадронах, обмежуючись лише стислим нарисом цієї проблеми.

На початку 1870-х рр. побачила світ книга В. Нікітіна, присвячена побуту кантоністів і укладена із пов'язаних авторським текстом спогадів колишніх жителів військових поселень⁸. За концепцією автора, вся історія інституту військових кантоністів – це історія знущання та наруги над людською гідністю та створення муштрованих машин безумовної покори. Ця робота, на наш погляд, є не науковим дослідженням, а, радше, особистим поглядом автора щодо інтерпретації цієї проблеми. Така тенденційність є реакцією, на нашу думку, на настрої суспільства під час ліберальних реформ Олександра II.

Однією з цікавих праць, присвячених проблемі існування інституту військових кантоністів, є дослідження П. Карцова, який, на відміну від інших авторів, намагався певним чином зрєкитися суб'єктивних поглядів на військові поселення та об'єктивно розглянути проблему функціонування інституту військових кантоністів⁹.

На думку дослідника, «кантоністські школи військових поселень безперечно приносили суттєву користь народній освіті взагалі та військовому відомству зокрема»¹⁰. Ця користь найперше полягала в значній економії грошей, оскільки в школах військових поселень застосовувався метод взаємної освіти (метод Бель-Ланкастера). І в такий спосіб військове відомство автономно готувало для своїх потреб солдатів, унтер-офіцерів, майстрів та спеціальну технічну ланку армії.

У надрукованому наприкінці XIX ст. нарисі з історії військової справи в Росії, інституту військових кантоністів приділено значну увагу у зв'язку з проблемами комплектування армії унтер-офіцерськими кадрами¹¹. Автори нарису наголошували, що армія була достатньо забезпечена молодшою командною ланкою, по-перше, за рахунок рядових, які відслужили свій термін, а по-друге, завдяки поповненню випускниками військових шкіл для кантоністів.

Питанню комплектування та улаштування армії присвячені роботи О. Редігера¹². Автор докладно висвітлює процес комплектування армії унтер-офіцерськими та нестройовими кадрами, наголосивши, що в Російській імперії в одній із перших країн Європи була закладена система підготовки нижчої командної та технічної ланки.

Крім наукових досліджень, присвячених історії збройних сил, дореволюційна історіографія насичена й науково-популярною літературою, в якій висвітлені також і питання, пов'язані з інститутом військових кантоністів¹³. У цих роботах кантоністів розглянуто як невід'ємну частину системи військових поселень, і тому їх автори оцінювали не військові поселення як такі, а систему підготовки кантоністів, і практично не бачили в ній жодних позитивних рис.

Також дореволюційна історіографія посутньо представлена різноманітними ювілейними виданнями¹⁴. Це насамперед колективна монографія, присвячена століттю Військового міністерства, особливо ті розділи, в яких ідеться про систему військово-учбових закладів та комплектування армії. У розділі, де висвітлено цю проблему, автори наголошують: попри те, що інститут військових кантоністів давав незначну кількість рекрутів, однак це були достатньо підготовлені солдати, необхідні армії. Щодо системи початкових учбово-військових закладів, автори переконливо, на наш погляд, доводять їхню необхідність і користь для армії в умовах панування рекрутингової системи комплектування збройних сил, оскільки від підготовки унтер-офіцерів і майстрів, які займали стройові та нестройові посади, залежала багато в чому її життєдіяльність і боєздатність. До того ж необхідно наголосити, що всі ювілейні видання вміщують багатий фактичний матеріал, частина якого вперше вводилася до наукового обігу.

Аналіз дореволюційної історіографії інституту військових кантоністів свідчить, що вона накопичила певний фактичний матеріал із проблеми й заклала підвалини для її вивчен-

⁸ Никитин В. Многострадальные. Очерк быта кантонистов. Санкт-Петербург: Колесов и Михин, 1872. 255 с.

⁹ Карцов П. О военных поселениях при графе Аракчееве. *Русский вестник*. 1890. № 2. С. 139–172; № 3. С. 82–115; № 4. С. 75–121.

¹⁰ Там само. № 3. С. 100.

¹¹ Русская военная сила. История развития военного дела от начала Руси до нашего времени / Под ред. Петрова А. Москва, 1897. Т. 2.

¹² Редигер А. Комплектование и устройство вооруженных сил. Санкт-Петербург, 1900.

¹³ Лыкошин А. Военные поселения. *Великая реформа*. Москва, 1911. Т. 2. С. 86–106.

¹⁴ Столетие военного министерства 1802–1902 / Ред. Скалон Д. Санкт-Петербург, 1902. Т. 4. Ч. 1. Кн. 1; Висковатов А. Историческое описание одежды и вооружения российских войск. Ч. 9, 10, 17, 19. Изд. 2-е. Санкт-Петербург, 1899–1902; Исторический очерк Павловского военного училища, Павловского кадетского корпуса и Императорского военно-сиротского дома. 1798–1898 / Под ред. Петрова А. Санкт-Петербург, 1898.

ня. Була введена в науковий обіг певна кількість архівних матеріалів, джерел особистого походження тощо. Однак проблема не була проаналізована комплексно, дослідники торкалися лише деяких її аспектів. Водночас дореволюційним історикам не вдалося визначити місце категорії кантоністів у соціальної та військової структурі. На наш погляд, це сталося через обмежену джерельну базу. Дослідження історії інституту військових кантоністів зводилося лише до аналізу законодавчих актів, що переважно регулювали їхнє правове положення та структуру навчання. Негативні ж оцінки інституту військових кантоністів походили, як правило, винятково із суб'єктивних суджень про державницьку діяльність «головного над військовими поселеннями начальника» графа О. Аракчеєва, під керівництвом якого 1824 р. було зосереджено управління всіма кантоністами. Переважно саме ці концепції були запозичені радянською історіографією.

Починаючи від періоду становлення радянської історичної науки, О. Аракчєєв, військові поселення і все, що було з ними пов'язано, отримало різко негативну оцінку. Тут відчутний вплив школи М. Покровського, з огляду на яку відбувалася «методологічна модернізація» дослідження історичних процесів, а оцінки подіям і явищам давали, виходячи не з наукової, а винятково політичної, тобто класової позиції. Роботи С. Штрайха, С. Гессена та О. Кункля мали переважно науково-популярний характер, їх головна задача була – ознайомити широкі читачські кола з класовою боротьбою в російській армії та виховати класову ненависть до експлуататорів¹⁵.

Більш серйозною роботою, заснованою на архівних матеріалах, є дослідження П. Євстаф'єва, присвячене повстанню військових поселенців у Новгородській губернії в 1831 р.¹⁶ Спираючись на архівні матеріали, автор докладно описав хід повстання та його наслідки, при цьому звернувши мало уваги на участь у ньому кантоністів військових поселень. Роботи системи виховання та освіти дітей військових поселенців присвячено всього декілька сторінок, при цьому наголошується в основному на системі покарання.

Більш вагомими історичними дослідженнями про підготовку та освіту кантоністів в округах військових поселень, є роботи Н. Константинова¹⁷. Автор докладно зусилля до дослідження системи освіти, яка існувала в поселеннях, проаналізував «положення» про кантоністів, що були видані в 1817–1819 рр. На жаль, робота на цьому сюжеті була припинена й цілісної картини системи підготовки кантоністів військових поселень автору створити не вдалося. До того ж відверто класові підходи й заздалегідь визначений підбір і групування джерел значно знижують наукову складову студії.

Значний внесок у дослідження історії військових поселень 50–60-х рр. XIX ст. зробив В. Федоров, який уперше ввів у науковий обіг значну кількість матеріалів, що зберігалися в Російському Державному військово-історичному архіві (далі – РДВІА) та архівах України¹⁸. Також він здійснив спробу виокремити певні категорії військових поселенців і дослідити їх правове становище¹⁹.

Правове становище кантоністів, процес їх навчання та виховання розглядався радянськими істориками в цей період лише побіжно, у зв'язку з дослідженнями тих чи інших аспектів соціально-економічної та воєнної історії Росії. Фактичний матеріал в основному запозичували з робіт дореволюційних авторів. Його групування та інтерпретація призводили до таких само помилок, що притаманні й дореволюційній історіографії – чітко не визначається правова база інституту військових кантоністів, його питома вага та місце як у військових поселеннях, так і в цілому в армії.

Певним чином наукова розробка історії збройних сил Росії розпочалася в 70-х рр. XX ст., що засвідчує робота Л. Безкровного, присвячена історії російської армії і флоту XIX ст.²⁰ Автор приділяє достатньо уваги системі підготовки унтер-офіцерських кадрів. Л. Безкровний безпідставно вважає, що «особливої системи підготовки унтер-офіцерських кадрів у першій половині XIX ст. не існувало. Унтер-офіцерами призначали почасти кантоністів, які отримали освіту у військово-сирітських відділеннях, почасти зі старо-служилих солдат»²¹. Інший важливий висновок автора полягає в тому, що «нижчі військові школи складали значну частину загальноосвітніх нижчих шкіл»²².

¹⁵ Штрайх С. Брожение в армии при Александре I. Петербург, 1922; Гессен С. Солдатские волнения в начале XIX в. Москва, 1929; Кункль А. Аракчеевщина. Москва, 1929.

¹⁶ Евстафьев П. Восстание военных поселенцев в Новгородской губернии в 1831 г. Москва, 1934.

¹⁷ Константинов Н. Аракчеевщина. *История в средней школе*. 1934. № 3. С. 12–25; Його ж. Школьная система военных поселений. *Советская педагогика*. 1938. № 6. С. 34–42.

¹⁸ Федоров В. Борьба крестьян России против военных поселений. *Вопросы истории*. 1952. № 11. С. 112–124; Його ж. Восстание военных поселенцев в Чугуеве в 1819 г. *Исторические записки*. 1955. Т. 52. С. 305–324.

¹⁹ Федоров В. Солдатское движение в годы декабристов 1816–1825 гг. Москва, 1963.

²⁰ Безкровный Л. Русская армия и флот в XIX в. Москва, 1973.

²¹ Там само. С. 237.

²² Там само. С. 239.

Певний внесок у наукову розробку історії російської армії зробив Л. Богданов²³. Він, наприклад, досить докладно висвітлив систему підготовки унтер-офіцерських кадрів, наголосивши, що вона була відсутня до 1808 р., і зафіксувавши той факт, що відтоді в армії починають формуватися учбові підрозділи для їхньої підготовки. Однак, на думку автора, «кількість унтер-офіцерів, яких готували в учбових батальйонах, ескадронах і батареях, була недостатньою»²⁴.

Від початку 80-х рр. ХХ ст. активізувалася робота істориків щодо дослідження історії військових поселень як на макро-, так і на мікро- рівнях на базі використання значного корпусу архівних джерел, не введених до наукового обігу. Зрозуміло, автори не могли пройти повз проблему підготовки армійського резерву у військових поселеннях. У роботах Т. Ліповської, Ю. Блашкова, В. Ананьєва, Т. Кандаурової, К. Ячменіхіна, О. Колєватова, В. Цубенко досліджувалися різноманітні аспекти історії військових поселень Російської імперії, у тому числі і в Україні, проте кантоністи залишалися, як правило, поза увагою істориків і згадувалися побіжно в зв'язку з вивченням різноманітних категорій військових поселенців²⁵.

Деяко докладніше тема кантоністів військових поселень зазвучала в останні десятиліття. Так, наприклад, Л. Богданов здійснив спробу висвітлити не лише процес створення інституту кантоністів військових поселень, але й системи їхньої освіти та виховання²⁶. На думку автора, кантоністи були одним із головних інструментів для досягнення основної мрії самодержавства: «...відокремити армію від основної маси населення шляхом переведення її на самокомплектування»²⁷. Саме тому діти військових поселенців отримували відповідну освіту. І хоча вона базувалася на новітніх досягненнях тогочасної педагогіки, засновники військових поселень встановили «ту межу в освіті кантоністів, яка б відповідала її основному призначенню – бути вірними та покірними солдатами»²⁸.

У західноєвропейській історичній літературі перші відгуки на створення військових поселень взагалі та інституту військових кантоністів зокрема, з'являються ще в ХІХ ст. На початку 1820-х рр. англійський мандрівник і публіцист Р. Лаєл після відвідування Росії, з-поміж іншого й військових поселень, опублікував статтю, а потім невелику книжку, де наголошував, що військові поселення «можуть ефективно сприяти прискоренню цивілізації у всій імперії»²⁹. Автор вказав на добре налагоджену систему підготовки кантоністів, а також можливість значного збільшення російської армії за рахунок самокомплектування військ. При цьому він застерігав західноєвропейських читачів і особливо політиків від легковажного ставлення до цього нового явища в політиці російського уряду.

У новітній західноєвропейській та американській історіографії проблему військової діяльності Російської імперії і все, що було з нею пов'язане, розглядали більш побіжно насамперед у зв'язку з дослідженнями внутрішньої та зовнішньої політики самодержавства пер. пол. ХІХ ст.³⁰ На наш погляд, це переважно не зовсім вдалі запозичення певних матеріалів у російських дореволюційних авторів, звідси повтор тих самих фактологічних і концептуальних помилок.

Оцінюючи рівень дослідження історії військових кантоністів російської армії, необхідно вказати, що означена проблема не отримала належного висвітлення навіть на фактологічному рівні, не говорячи вже про серйозні концептуальні узагальнення. На наш погляд, історіографію цього питання можна поділити на три основні напрями розвитку: по-перше, роботи, присвячені історії російської армії в цілому; по-друге, дослідження, у яких ідеться винятково про військово-учбові заклади, і, нарешті, роботи з історії інституту військових поселень. У всіх дослідженнях інститут військових кантоністів або згадували побіжно, або дуже схематично.

²³ Богданов Л. Русская армия в 1812 г.: организация, управление, вооружение. Москва, 1979.

²⁴ Там само. С. 77.

²⁵ Липовская Т. Социально-экономическое положение военных поселян на Украине (1817–1857). Днепропетровск, 1982; Блашков Ю. Военные поселения на территории Белоруссии в первой половине ХІХ в. Автореф. дисс. канд. ист. н. Минск, 1984; Ананьев В. Военные поселения в России. Автореф. дисс. канд. ист. н. Ленинград, 1989; Кандаурова Т. Херсонские военные поселения 1817–1832 гг. (Административно-хозяйственная структура). Автореф. дисс. канд. ист. н. Москва, 1989; Ячменіхін К. Військові поселення в Україні. *Діалог: історія, політика, економіка*. 2002. № 3. С. 138–141; Колєватов О. Слобідсько-українські військові поселення російської армії в 1817–1832 рр.: адміністративно-господарська структура. Автореф. дисс. канд. ист. н. Чернігів, 2007; Цубенко В. Військові поселення кавалерії на території України: особливості та загальні тенденції існування. Одеса, 2008.

²⁶ Богданов Л. Военные поселения в России. Москва, 1992, 88 с.

²⁷ Там само. С. 48.

²⁸ Там само. С. 41.

²⁹ Lyall R. An account of the organization, administration and present state of the military colonies in Russia. London, 1824.

³⁰ Shelton J. The Russian Army under Nicholas I (1825–1855). Durham, 1965; Lincoln W. Nicholas I: Emperor and autocrat of all the Russians. London, 1978; Jenkins M. Arakcheev: grand vizier of the Russian Empire: a biography. New-York, 1969; Riasanovsky N. Nicholas I and official nationality in Russia 1825–1855. Los-Angeles, 1959.

Де кілька слів треба сказати про термінологію. Термін «кантоніст» походить від німецького *kantonist*-військовозобов'язаний. У Пруссії 1733–1813 рр. кантоністами називали рекрутів, яких призивали з округів (кантонів), кожний із яких комплектував свій полк³¹. У Росії в XIX ст. кантоністами називали тих дітей, котрі проходили підготовку в спеціальних військових учбових закладах. Насамперед до таких закладів скеровували дітей солдатів, військових поселенців та інших категорій населення, до яких застосовувалися особливі «положення». Відтак, маючи різне положення, вони були об'єднані одним – своєю приналежністю до військового відомства та, відповідно, мали нести військову службу в обов'язковому порядку. Оскільки, в часі, що нами розглядається, вище перераховані діти різних категорій населення мали бути направлені до учбових закладів, тому ми вважаємо можливим до всіх них застосовувати термін «кантоніст».

References

- Bohdanov, L. (1992). *Voennye poseleniya v Rossyy* [Military settlements in Russia]. Moscow, Russia.
- Kolievatov, O. (2007). *Slobidsko-ukrainski viiskovi poselennia rosiiskoi armii v 1817–1832 rr.: administrativno-hospodarska struktura* [Sloboda-Ukrainian military settlements of the Russian army in 1817–1832: administrative and economic structure]. Chernihiv, Ukraine.
- Maltsev, N. (1992). *Voennye poseleniya v Rossyy XIX v.* [Military settlements in Russia in the 19th c.]. *Voenna-istorycheskyi zhurnal – Military-historical journal*, 12, P. 2–7.
- Tsubenko, V. (2008). *Viiskovi poselennia kavalerii na terytorii Ukrainy: osoblyvosti ta zahalni tendentsii isnuvannia* [Cavalry military settlements on the territory of Ukraine: peculiarities and general tendencies of existence]. Odesa, Ukraine.
- Yachmenikhin, K. (2002). *Viiskovi poselennia v Ukraini* [Military settlements in Ukraine]. *Dialoh: istoriia, polityka, ekonomika – Dialogue: history, politics, economics*, 3, P. 138–141.

Ячменіхін Костянтин Михайлович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Yachmenikhin Kostiantyn – doctor of historical sciences, professor, department chair of the department of world history and international relations, T. Shevchenko national university «Chernihiv Collegium» (53 Hetman Polubotka St., Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: kostas48@ukr.net

INSTITUTE OF MILITARY CANTONISTS OF THE RUSSIAN ARMY OF THE 19th c. IN HISTORICAL STUDIES

The purpose of this article is an attempt to analyze the historical literature concerning the existence of the institute of military cantonists of the Russian army in the 19th c., in particular in Ukraine (Slobid-Ukrainian and Kherson provinces). Historiographical sources were studied, that is, works of researchers of the 19th – the early 20th c. Separate periods and main directions in the study of the problem are highlighted. Attention was drawn to the fact that a scientific approach to the analysis of the problem has not yet been created in historiography. Almost all authors, as a rule, turned to its individual plots.

The methodological basis of the research is the principles of scientific logic, objectivity and source criticism. Among the main methods of historiographical analysis of the problem, the main one is the problem-chronological approach, as well as methods of verification of certain conceptual provisions. Unfortunately, the currently missing works are devoid of overt ideological coloring.

The scientific novelty of the work lies in the fact that for the first time an attempt has been made to analyze the history of the study of institute of cantonists of the Russian army and to formulate the main directions in solving this problem on the basis of modern methodology, which is based on the principles of combining historical-cultural and anthropocentric methods. Based on the analysis of the historiography of the problem, the following conclusions can be drawn: the problem, to date, has only been formulated and requires a comprehensive analysis of the source base and the creation of a narrative that meets modern methodological requirements.

Key words: historiography, methodology, military cantonists, Russian army of the 19th c.

Дата подання: 6 червня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 15 листопада 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Ячменіхін, К. Інститут військових кантоністів російської армії XIX ст. в історичних дослідженнях. *Сіверянський літопис*. 2024. № 6. С. 170–175. DOI: 10.58407/litopis.240617.

Цитування за стандартом APA

Yachmenikhin, K. (2024). *Instytut viiskovykh kantonistiv rosiiskoi armii XIX st. v istorychnykh doslidzhenniakh* [Institute of military cantonists of the Russian army of the 19th c. in historical studies]. *Sivrianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 170–175. DOI: 10.58407/litopis.240617.

³¹ Советский энциклопедический словарь. Изд. 3-е. / Ред. Прохоров А. Москва, 1985. С. 538.